

Kugler Nóra

Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban

Kognitív grammatikai elemzés

Abstract

The paper describes constructions of the process type CAUSED CHANGE OF STATE in a cognitive grammatical framework. In the construction type under study, the end state resulting from a process is symbolized by an adjective or noun in factive case (*-VÁ*) (*valaki valamilyenné/valamivé tesz valamit* 'somebody causes something to become so-and-so'). The case study is based on attested linguistic data, especially data sampled from the Hungarian National Corpus (HNC v2.0.5) and from the earlier version of HNC by the Mazsola query tool.

The paper presents a cognitive linguistic account of the construction type (cf. Broccias 2004). It offers a critical assessment of the analysis whereby the verbal component undergoes “skewing” (Langacker 2009b, 2009c). Under the proposal, skewing should be regarded not as a congruency problem arising when the verb slot is filled, but rather as an aspect of how constructions are integrated. On the basis of cognitive linguistic analyses performed on Hungarian data, the paper identifies verbs (along with their collexemes) that define the resultative construction and delineates its more specific constructional subschemas.

Keywords: (reflexive) resultative constructions, factivus, skewing, constructional integration, collexemes, Hungarian corpus data

1 Bevezető¹

A tanulmány az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS folyamattípusának konstrukcióit vizsgálja olyan elemi mondatokban, amelyekben a folyamat eredményeként létesülő új állapotot factivusi (*-VÁ*) ragos melléknév vagy főnév (illetve főnévi értékű kifejezés) jeleníti meg ('valaki valamilyenné/valamivé tesz valamit'). Az esettanulmány tényleges nyelvi adatokra, főként az MNSZ adatbázisára épül (v2.0.5.; Oravecz, Váradi & Sass 2014), de használja az MNSZ korábbi verzióján működő Mazsola keresőeszközt is (Sass 2009).

A dolgozat először vázolja az elméleti kiindulópontot (2.), értelmezi a konstrukció fogalmát, a konstrukciós jelentés megalkotásában a komponensek viszonyát egymáshoz és a konstrukciós sémához, kritikai bemutatását adja az igei komponens eltérülésének (“skewing”),² a Langacker

¹ A dolgozat elkészítését az NKFIH 129040 számú pályázata (A magyar nyelv igei konstrukciói. Használatalapú konstrukciós nyelvtani kutatás) és a Tématerületi Kiválósági Program (Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció) támogatta. A szerző köszöni a DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhely tagjainak a dolgozat megvitatását.

² A szerző köszöni a tanulmány anonim lektorának a *skewingra* adott *ferdülés* fordítási javaslatot, és a kéziratban az *igazodás* fordításhoz fűzött kritikát.

(2009b: 171–172, 2009c: 256–257) által felállított eltérüléstípusoknak. Langacker azt tartja eltérülésnek (az ige kiindulópontjából), amikor a befogadó konstrukcióval való összeegyeztetés problematikus, a konstrukció egésze vagy valamely eleme „eltéríti” az igét sémaszintű jelentésének érvényre juttatásától.³ A kognitív nyelvészeti diszkurzusban egyelőre nem alakult ki konszenzus a “skewing” terminus magyarításáról. A tanulmány a jelenséget az ige kiindulópontjából **eltérülés**nek, az integrált szerkezet, illetve a kezdeményező kifejezés kiindulópontjából **eltérítés**nek fogja nevezni.

A dolgozat 3. pontja a rezultatív konstrukció magyar adatokon végzett kognitív nyelvészeti elemzéseit tekinti át, és ezt egészíti ki újabb korpuszadatokból álló minta feldolgozásával (4.). A vizsgálat két irányból közelít a rezultatív konstrukciókhoz: egyrészt a konstrukciós séma felől, ez meg is határozza a korpuszalapú vizsgálatot (a keresési-szűrési beállításokat); másrészt a kollokálódás vizsgálata felől. A melléknévi és a főnévi factivusi konstrukciók összevetésével (4.3.) megnyílik a lehetőség a rezultatív konstrukciók egy hálózatrészeként a leírására. A tanulmányt a korpuszalapú elemzésből származó főbb megfigyelések áttekintése zárja (5.).

2 A konstrukció és a konstrukciós jelentés kognitív nyelvtani megközelítése

A konstrukció egyfelől forma és funkció összekapcsolódásával létrejött nyelvi kifejezés, összetett szimbolikus szerkezet (Goldberg 2006; Langacker 2008: 161, 167; 2009a: 2); másfelől a nyelvi kifejezésekből absztrahálódott séma, amely megragadhatóvá teszi a megvalósulások közös jellemzőit (Langacker 2009a: 2;⁴ 2009c: 236; Kövecses & Benczes 2010: 204). A konstrukciókat tehát (mérettől függetlenül) séma és megvalósulás dinamikus viszonyában kezeli a kognitív nyelvtan.

Az összetett szerkezetek (kompozitumok) jelentése a komponensek összeegyeztetésével, jelentéseik integrációjával jön létre, és ennek megfelelően valamilyen mértékű emergencia általánosan jellemző a jelentésképzésre (Langacker 2008: 61, 97; Tolcsvai Nagy 2013: 22). Langacker hangsúlyozza, hogy a komponensek nem építőkockaszerű alkotóelemi az egésznek, sokkal inkább pillérek, amelyek úgy járulnak hozzá a teljes szerkezet ívéhez, hogy a konstruálás bizonyos módjait előhívva valamilyen értelmezést kezdeményeznek.⁵ A jelen tanulmány esetében a vizsgált kompozitum a rezultatív konstrukció, illetve ennek különböző mértékben részletezett (kidolgozott) megvalósulásai az elemi mondatban.

Az összeegyeztetés a komponensek bizonyos mértékű eltéréssel jár a sémához képest (a kategorizáció szempontjából “standard” és “target” viszonyában; vö. Langacker 2009c: 228). Az eltérésnek három típusát (lásd lejjebb a)–c)) különbözteti meg Langacker (2009b, 2009c) az igei komponensszerkezetet tekintve viszonyítási pontnak (2009c: 256). Az eltérés szempontjából az ige kitüntetett figyelmét indokolja, hogy a függőségi nyelvtan (annak kognitív iránya is, lásd Imrényi 2017a, 2017b) az igét tekinti az elemi mondat szintaktikai szerveződésében gyökércsomópontnak, ezt pedig az motiválja, hogy az ige reprezentálja az elemi mondat

³ Vö. “I adopt the term **skewing** for a discrepancy between the process profiled by a verb and the one designated by the clause as a whole” (Langacker 2009b: 171; kiemelés az eredetiben).

⁴ “A **construction** is defined as either an expression (of any size), or else a schema abstracted from expressions to capture their commonality (at any level of specificity)” (Langacker 2009a: 2; kiemelés az eredetiben).

⁵ Vö. “The component structures should not be thought of as building blocks, but as stepping stones providing access to the composite conception. Rather than fully constituting the composite structure, they are better described as evoking it and imposing a particular way of apprehending it” (Langacker 2009c: 233).

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

jelenetében központi folyamatot úgy, hogy azt a diskurzus alapjához való lehorgonyzással típusból példánnyá (sémából megvalósulássá) alakítja. A szemléltetéshez a Langacker által alkalmazott (1)–(3) példát vesszük át (Langacker 2009b: 171–172).

(1) He sneezed the napkin off the table.
3SG.M tüsszent-PST ART.DEF szalvéta PREP[-ról] ART.DEF asztal

a) Az eltérült használat (“skewing use”, lásd Goldberg klasszikus példamondatát az (1)-ben) az ige esetében azt jelenti, hogy az ige (*sneeze* ’tüsszent’, <verb.body>; az ige kategorizációjának forrása a WordNet 3.1.) nem egyeztethető össze az elemi mondat jelentésével, a ’szalvéta asztalról való eltávolítása’ értelemmel, az OKOZOTT MOZGÁS, TÁRGYMOZGATÁS eseménytípussal. Az inkongruencia úgy is megfogalmazható, hogy a teljes szerkezet nem a TÜSSZENTÉS folyamattípusának egy kidolgozott, részletezett megvalósulása (Langacker 2009b: 171). A kongruens értelem kialakítása az (1)-ben a ’tüsszent’ ige eltérült használatával, ’a trajektor tüsszentséssel a landmarkot mozgásba hozza’ (<verb.motion>) kiterjesztett, új jelentéssel jöhet létre. Az eltérült használat akár konvencionálódhat is, ha a folyamat típus (a példában a TÜSSZENTVE MOZGATÁS) sematizálódik, és innovatív nyelvi konceptualizációja egy adott beszélőközösségben begyakorlódik (Langacker 2009b: 171).

Az eltérülés másik két típusában az ige jelentése kongruens a konstrukció jelentésével, ezért az eltérülés nem vezet új, kiterjesztett értelemhez, a módosulás a konstruálási módot, alapvetően az előtér-háttér viszonyokat érinti (Kövecses & Benczes 2010: 149–151). Az eltérülés b) és c) típusa abban tér el egymástól, hogy mi kezdeményezi az igei perspektíválás módosítását.

(2) The town was destroyed by a hurricane.
ART.DEF város volt elpusztít-PTCP PREP[által] ART.INDEF hurrikán

b) A konstrukció valamely komponense, eleme által kezdeményezett eltérítés (“skewing element”; ’eltérítő elem’) példája a (2). Az *-ed* a participiumi alak jelölésével kezdeményezi a folyamat passzív perspektíválását, a (2) példában a létigével alkotott komplex magmondatban (Imrényi 2013: 136–143). A teljes szerkezet az igével megjelölt folyamat (*destroy* ’elpusztít, letarol’) egy példányát képviseli, de az ige sematizált szerkezetétől eltérően az elsődleges szereplő nem az ELPUSZTÍTÓ (Ágens; a (2)-ben *a hurricane*), hanem az ELPUSZTÍTOTT (Páciens; *the town*; a *destroy* ige landmarkja, másodlagos szereplője). A példa azért nem tökéletes ennek az eltérüléstípusnak az illusztrálására, mert a kezdeményező a (2)-ben valójában nem az *-ed*, hanem a komplex magmondat (amelynek az angolban az alany is része) (vö. Langacker 2009c: 257), vagyis az *-ed* elemet komponensként tartalmazó konstrukció. Az *-ed* kiemelése a kompozitumból hasonló ahhoz, mintha az (1) esetében az *off* prepozíciót tartottuk volna kezdeményezőnek, eltérítőnek. A lényegi különbség az (1) és a (2) példával szemléltetett típusok között az, hogy a (2)-ben a perspektíva megváltozása és nem a jelentés kiterjesztése az eltérítés eredménye. A (2)-ben, általánosítva a b) típusban tehát az ige sémaszintű és a teljes elemi mondat megvalósuló perspektívája különbözik, ezt az inkongruenciát küszöböli ki az eltérülés.

(3) The yard was swarming with locusts.
ART.DEF udvar volt előzőnöl-IPFV PREP[-val] sáska-PL

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

c) Az elemi mondat szintű konstrukció által kezdeményezett eltérítés (“skewing construction”; ’eltérítő konstrukció’) példája a (3). Az ige jelentése Langacker (2009b: 172) szerint összeegyeztethető a konstrukciós sémával, a jelenet a SWARMING ’előzönlés’ egy példánya. A kompozitum hatására az igei konstruáláshoz tartozó perspektíva nem tud érvényesülni. Az ige trajektora (*locusts* ’sáskák’) nem azonos a kompozitum trajektorával (*the yard* a (3)-ban; az ige landmarkja), mivel a konstrukciós perspektíva érvényesül, az igei szerkezet eltérül, és ehhez igazodik. Az ige elsődleges szereplője a *with*-relációval, landmarkként dolgozódik ki (*with locusts* ’sáskákkal; sáskák által’). Bár a konstrukciós séma előhívására legfeltűnőbbben a *with* prepozíció készletet, ezt nem önmagában, hanem a teljes szerkezet részeként teszi. Langacker elemzésének a problémája az, hogy vegyesen veszi figyelembe a *swarm* ige két különböző jelentését, amelyek két különböző konstrukciót képviselnek. A *swarm*#1 <verb.stative> jelentés valóban kongruens a konstrukciós jelentéssel, de ez egy kiterjesztett jelentés, amely az a) típusú eltérített használat eredményeként jött létre a mozgásigéből (*swarm*#2 <verb.motion>). A WordNet a MOZGÁS ontológiát csak másodikként hozza (*swarm*#2) a kisebb gyakoriság miatt. A *swarm* igeének és a főnévnek a MOZGÓ és a MOZGÁSA fogalmi érintkezésén alapuló metonimikus relációja miatt (Kövecses 2005: 151) azonban egyértelmű, hogy a *swarm*#1 statikus igei használata az erre (mint “baseline”-ra) épülő kiterjesztett jelentés az OKOZÁS IKM-en keresztül (lásd Kövecses 2005: 157–158). Mivel Langacker a jelentések összeegyeztethetőségét állítja, ez csak a *swarm*#1 <verb.stative> jelentés esetén lehet igaz, ez azonban átperspektiválás nélkül illeszkedik a konstrukcióba, hiszen épp az ehhez hasonló OKOZOTT ÁLLAPOTOK kifejezéséhez illeszkedő jelentéskiterjesztéssel jött létre. Amikor Langacker az ige szereplőinek előtér-háttér viszonyaira hivatkozik, akkor az ige szerkezeteként a *swarm*#2 <verb.motion> konstrukciójából indul ki. Az átperspektiválás mellett itt valóban lényeges az is, hogy a landmark a mozgásige esetében nem határolódik pontosan körül, míg a konstrukcióban csak a Lokális szerep lehetséges (a Direkció/Direkcionális például nem). De az is lényeges módosulás, hogy a dinamikus folyamat helyett a konstrukció statikus értelmezést vár el, és ez a statikusság az ige jelentésének részévé válva konvencionálódik is.⁶ Így az a) és a c) eltérülés-eltérítés típus elkülönítése nem meggyőző, hiszen a (3) példa esetében vagy nincs az ige és a konstrukció között összeegyeztetési probléma (*swarm*#1), vagy ha van (*swarm*#2), és azt a teljes konstrukció idézi elő, akkor a c) típusban is lehetséges új igei jelentés megképződése, továbbá a *swarm* adatai szerint a konvencionálódása is, ami pedig az a) típus jellemzője.

Áttekintve az eltérülés langackeri kezelését, a fő problémát az okozza, hogy Langacker (a goldbergi konstrukciós megközelítést alkalmazva) kitöltendő helyet feltételez az ige számára a konstrukcióban (ezt jelzik a *verb position*, *slot* kifejezések).⁷ Bár Langacker modelljében az ige igei komponensszerkezetként integrálódik a kompozitumba, mégis (mint ahogy a példák elemzése alapján láttuk) bizonyos mértékben a háttérbe kerül az, hogy az ige maga is konstrukció. Nemcsak azért, mert szimbolikus viszonyt képvisel, hanem azért is, mert a jelentése nem adható meg a szereplők/figurák viszonyára való hivatkozás nélkül. Ilyen értelemben mindig konstrukciók egymáshoz igazításáról van szó az integrált jelentés megalkotásának a műveletében.

Az eltérülés két típusának a megkülönböztetése látszik lényegesnek. Az egyik az ige eltérített használata, amely során új, kiterjesztett jelentés jön létre, és ez konvencionálódhat is. A műveletet árnyalhatja (a típust szubkategorizálhatja) az, hogy az eltérítést milyen összetettségű

⁶ Összevetésként a (2)-ben található *destroy* ige passzív szerkezetének az esetében a WordNet nem regisztrál ’statikus esemény’ jelentést, csak <verb.creation>, <verb.contact>, <verb.competition> ontológiákat találunk.

⁷ “[...] an element which regularly fills the verb position in a construction tends to develop a meaning congruent with that position” (Langacker 2009c: 257, kiemelés az eredetiben).

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

kifejezés kezdeményezi. Az eltérülés másik típusában az ige fogalmi szerkezete nem változik meg, de a folyamattal történő perspektiválás, a konstruálás előtér-háttér viszonyai igen. Ennél a típusnál is további, lehetőleg használatalapú kutatásra van szükség azzal kapcsolatban, hogy az eltérítést a konstrukció egy eleme vagy a konstrukció egészes sémája kezdeményezi-e. Továbbá fontos leszögezni, hogy nyelvspecifikus konstruálási módok is árnyalhatják az eltérüléstípológiát. A magyarban például az ige által jelölt folyamat dinamikussága a passzív szerkezetekben csak passzív ige alkalmazásával maradna érintetlen (pl. *eltöretik*), az analitikus passzívum (a *lett* esetében a változás megjelenítése mellett is) inkább statikus értelmezést hív elő (pl. *el lett/van törve*).⁸ Az eltérülés pontosabb leírásának tehát nemcsak a folyamat típusra és a szereplői viszonyok perspektivikus elrendeződésére kellene fókuszálnia, hanem az eseményszerkezetre, ezzel együtt a temporális relációra, valamint a szereplői viszonyok árnyaltabb feldolgozására is az ige összetett szemantikai szerkezetének megfelelően (lásd Tolcsvai Nagy 2017: 317–329). Az ige lexikális profilja mellett érdemes vizsgálni az integrációnak a zónaaktivációval kapcsolatos hatásait is. A dolgozat értelmezni fogja az eltérülést a rezultatív konstrukció létrejöttében, a specifikusabb konstrukciók módosulásában és átalakulásában egyrészt azzal a céllal, hogy a Langacker által elkülönített és a fentiekben kismértékben módosított művelet típusok magyarázóerejét korpuszadatokon is próbára tegye, másrészt hogy alkalmazhatóságuk esetén a konstrukciók viszonyát és a konstrukcionálódást műveletileg pontosabban megragadja.

3 A rezultatív konstrukció, ezen belül a 'valaki valamilyenné tesz valamit' szerkezet kognitív nyelvészeti feldolgozásai

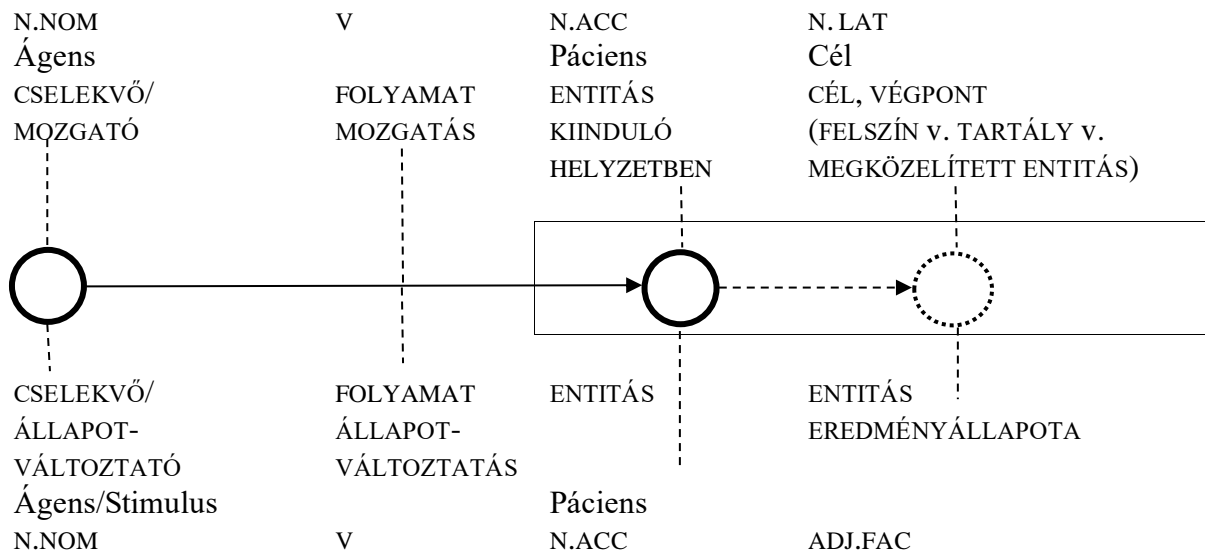
3.1 A rezultatív konstrukció kognitív nyelvészeti modellje

Az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS eseménnytípusa változatos kifejezésekben valósulhat meg, ezek közül a dolgozat csak azokat vizsgálja, amelyekben az új (eredmény-) állapotot factivus dolgozza ki. Ennek azt az a esetét, amely a melléknév factivusi alakját (ADJ.FAC) tartalmazza (pl. *valaki valamilyenné tesz valamit*) korpuszalapúan vizsgálta Kugler (2019).

A konstrukció alapvető erődinamikai tapasztalatot sematizál, konkrét igés szerkezetekben gyakorlódott be és absztrahálódott (vö. Goldberg 2006). A vizsgálat konstrukciós ige-ként (kollexémaként; Stefanowitsch & Gries 2003: 215) a *tesz* igét, a legsematikusabb okozó cselekvést kifejező igét azonosította. A konstrukciós séma a *tesz* TÁRGYMOZGATÁS konstrukciójára mint alapsémára épül, mivel az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS esetében a TÁRGYMOZGATÁSSal analógként felismert folyamatról, metaforikusan kiterjesztett sémáról van szó (Kövecses & Benczes 2010: 208). A konstrukcionálódásnak ez a típusa a teljes konstrukciós séma absztrahálódása, nem a 2. pontban tárgyalt eltérülés. Kezdeményezője az ige jelentés(szerkezet)ének metaforikus kiterjesztése (vö. A VÁLTOZÁS MOZGÁS [Kövecses 2005: 143]; AZ ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS MOZGATÁS). Az 1. ábra (forrása Kugler 2019: 253) a konstrukciós sémáknak ezt az analóg viszonyát mutatja be, és egyben az erődinamikai interakciót is leképezi.

⁸ A *lett* és a *van* különbségére, a statikus-dinamikus konstruálás értelmezésre lásd Mordán-Horváth (2020: 208).

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

1. ábra. A TÁRGYMOZGATÁS és az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukciós séma

Az ábrán részletezett analóg viszonytal magyarázta Kugler (2019) a rezultatív konstrukcióban a TÁRGYMOZGATÁSÉHOZ (OKOZOTT MOZGÁSÉHOZ) hasonlóan leírható, a háttérben működő képi sémát (2019: 253). A konstrukciókban a FORRÁS – ÖSVÉNY – CÉL képi séma (v. KIINDULÓPONT – ÚT – CÉL; Kövecses 2005: 53, 55; Kövecses & Benczes 2010:135–136) CÉL-nak megfelelő komponensei a morfémaszerkezetükben is hasonlóak, a factivus kifejezése ugyanis lativusrag eredetű. Ezt tükrözi a terminológia is az esetrag translativus-factivus megjelölésével. Brdar-Szabó rögzíti, hogy a rag helyviszonyjelölő funkciója (pl. *világgá_{LAT} megy*) már nem produktív, csak factivusként termékeny (Brdar-Szabó 2019: 26). A képi séma működésének szempontját a rezultatív konstrukciók magyar–német összevető elemzésében érvényesítette Brdar-Szabó (2019). Brdar-Szabó (2019) a sublatusi (-ra ragos) rezultatív konstrukciókat is vizsgálta a factivusiak mellett. Kugler (2019) és a jelen korpuszalapú elemzés a sublatusi konstrukciókra nem terjed ki. Brdar-Szabó (2019: 26) a factivus esetében nem tart számon térviszony-jelölést, és erre alapozva nem is tartja indokoltnak a képi séma alkalmazását az értelmezésben, modellálásban.

Az 1. ábra csak szimbolikus viszonyokat mutat be, nem tartalmaz nyelvi nem reprezentálódó komponenset. Bár a nyilak jelzik az OKOZÁS eseményét ('az ige elsődleges szereplője tesz valamit, ezzel egyben hat a másodlagos szereplőre') és (szaggatott nyíllal) a ráhatott entitás ÁLLAPOTVÁLTOZÁS 'valamilyenné válás' folyamatát is, szimbolikus szerkezetként csak egy folyamatot építi be az ábrába. A szemantikai szerkezetet összeépülésként szándékosan nem mutatja, ebben eltér például Broccias (2004)-tól. Az OKOZÁS és az előidéztet ÁLLAPOTVÁLTOZÁS ugyanis nagyfokú integráltságban jelenik meg az ige (pl. *varázsol, változtat*) vagy a komplex magmondat (pl. *ismertté tesz*) jelentésében. A „részesemények” integrálódása, a szerkezet kohezivitása abban is megmutatkozik, hogy a prototipikus rezultatív konstrukcióban az a szereplő, amelyre az okozás irányul, egyben az állapotváltozás részeseményének elsődleges szereplője (vö. Broccias 2004: 106–107; lásd a 4.3. pontban az eltérő szereplői viszonyokat és a konstrukciós séma ezzel összefüggő módosulását).

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

A képi séma mindkét konstrukcióban két szereplő erődinamikai interakciójának a megértéséhez szolgáltat alapot (Talmy 2000: 440kk.; Langacker 2008: 103, 304, 2009a: 148, 151kk.; Kövecses & Benczes 2010: 137kk., Tolcsvai Nagy 2013: 276–278). A teljes kompozitumban az erőhatás KIINDULÓPONTJA (Agonista; vö. CSELEKVŐ/ÁLLAPOTVÁLTOZTATÓ), amely a biliárdgolyó modellnek megfelelően (Langacker 2008: 103kk., 2009a: 148; Broccias 2004: 113) idéző elő változást (ÖSVÉNY/ÚT) a másodlagos szereplőben (Antagonista; VÁLTOZTATOTT/VÁLTOZÓ ENTITÁS), amely nyugalmi állapotából a változás folyamatába (ÖSVÉNY/ÚT), majd egy új, nyugvó eredményállapotba (CÉL) kerül. Broccias (2004: 113) amellet érvel, hogy a rezultatív konstrukciókkal kapcsolatos szabály jellegű generalizációk nem tarthatók (hasonló következtetésre lásd még Boas 2003: 57), a biliárdgolyó modell viszont kellően általános és jó modellként szolgál. A modellt azonban finomítja, hogy FORRÁSKént, illetve KIINDULÓPONTként a megváltozó entitás KIINDULÓ ÁLLAPOTA is feldolgozható mind a TÁRGYMOZGATÁS, mind az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukcióiban (pl. *majd a kötőfék végét az ő markából az én tenyerembe tette; rablók barlangjából ismét az imádság házává teszi a templomot (Mazsola); szavak segítségével el tudjuk varázsolni magunkat és másokat boldogból boldogtalanná (MNSZ)*). A KIINDULÓ és a VÉGÁLLAPOT együttes kidolgozására csak szórványosan volt adathozható a vizsgált mintában. Mind az OKOZÁS, mind az ÁLLAPOTVÁLTOZÁS az ÖSVÉNY/ÚT séma egy megvalósulása. A képi sémák segítségével az integrált ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS folyamat árnyalt leírása adható (lásd egy-egy példával a korpuszadatok kvalitatív elemzésénél).

3.2 Kugler (2019) korpuszalapú vizsgálata

Az adatvételezés az MNSZ 2.0.5 verzióján történt. Lépései: részletes keresés factivusi esetalakú melléknevekre (585974 találat), majd szűrés úgy, hogy a melléknevet közvetlenül tetszőleges ige kövesse (338974 találat), és két tokenen belül (bármely irányban) legyen accusativusi esetalakú főnév (5457 találat); az ismétlődő és a nem releváns adatok kihagyásával 2111 példány került be az elemzésbe.

A factivusi rezultatív konstrukcióban a vizsgálat a *tesz* kollexémát azonosította kiemelkedő gyakorisággal. Ezt megerősíti az is, hogy a Mazsola keresőeszköz szintén a *tesz* igét hozza ki az N.ACC és N/ADJ.FAC kifejezéseket is tartalmazó szerkezetekkel legerősebben kollokálódó igeként teljes mondatlefedés esetén (lásd a 4. táblázat 3. oszlopában). A kollexémák (Stefanowitsch & Gries 2003: 215) jelentősége az, hogy képesek felidézni a konstrukciós sémát. A konstrukciós sémák pedig nemcsak kategorizálják a legalapvetőbb eseménytípusokat, esetünkben az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁST, hanem minták is (Goldberg 2006, 64; Hilpert 2014, 50), amelyek egyfelől újabb igéket képesek a szerkezetbe bevinni, másfelől a konstrukciónak a komponensekhez igazodásával további, specifikusabb sémákat képesek létrehozni.

A *tesz* 1917 előfordulása az összes adat több mint 90%-át jelenti, minden más ige 194 előforduláson (kb. 9%-on) osztozik, 40 ige (1,9%) csak egyszer fordul elő. A típusok száma: 67. Az 1. táblázat (Kugler 2019: 246 alapján) a legalább három előfordulással adathozható igéket listázza. Az MNSZ kollokációs mutatóit erősen torzítja az adatok nagyszámú ismétlődése, ezért az elemző részben az előfordulások száma és a mintán belüli százalékos arány szolgál az adatok jellemzésére.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

Ige (lemma)	előfordulás	
	db	%
<i>tesz</i>	1917	90,8
<i>varázsol</i>	45	2,1
<i>avat</i>	18	0,9
<i>nyilvánít</i>	16	0,8
<i>alakít</i>	13	0,6
<i>fokoz (döntővé fokozta előnyét)</i>	7	0,3
<i>emel</i>	6	0,3
<i>változtat</i>	6	0,3
<i>fűz (kapcsolatot szorosabbá)</i>	5	0,2
<i>formál (alakját)</i>	3	0,1
<i>növel</i>	3	0,1

1. táblázat. Az igék gyakorisági adatai

Bár a konstrukciós séma produktív (vö. Ladányi 2009; Bybee 2010: 95), új és nonszensz szavakon alkalmazva is érvényre tud jutni, a típusgyakoriság (típus-példány arányban kifejezve) alacsony (0,032), ami a rögzült kollostrukciók nagy arányával magyarázható.

Az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS a vizsgált konstrukcióban általában meglévő állapot valamilyen irányú megváltoztatása az entitás fennállását és egészsleges kategóriáját nem érintve.

(4) Kedvessé, barátságossá, széppé varázsolják környezetüket a növények, [...] (#262427547)⁹

(5) [...] várjuk a hévízeket hozzánk, hogy hivatalossá tegyük együttműködésünket (#226449000)

A (4) példában a környezetnek csak bizonyos tulajdonságai változnak meg, az okozott változás eredményeként jellemzővé válik rá a melléknévvél jelölt minőség. Az (5)-ben még elgondolható, hogy az együttműködés valamilyen formában korábban is létezett (pl. informálisan vagy legalább tervként), az együttműködés státusza ebben az esetben is teljesen megváltozik a HIVATALOSSÁ TÉTEL folyamatával. Ez a két példa is jelzi, hogy a folyamat temporális viszonyait és az eseményszerkezetét finom elemzéssel lehet csak feltárni, ez szabályszerűségként nem kapcsolható a konstrukcióhoz (vö. Boas 2003; Broccias 2004). Míg a hivatalossá tétel aktusával azonnal megváltozik az együttműködés státusza (5), addig a környezet megváltoztatásának a folyamata hosszabb lefolyású is lehet, és maga a „varázslás” is lehet folyamatos (‘amíg az OKOZÓ, a növény jelen van, addig az előidézés és a környezetben előidézett állapot is fennáll’). A leggyakoribb (egység státuszú) kifejezések azonban nem már létesült entitás állapotának a megváltozását jelenítik meg, hanem a létezéssel, fennállással kapcsolatos határátlépés kezdeményezését, illetve megvalósítását (negatív konstruálással: megakadályozását) jelölik (pl. *lehetővé tesz; lehetetlenné tesz*). A mintában legalább 10-szer előforduló mellékneveket a 2. táblázat (Kugler 2019: 250–251) mutatja be gyakoriságuk szerint csökkenő sorrendben.

⁹ Az MNSZ-adatoknál a zárójelbe tett számok szóazonosítók, a keresőben CQL lekérdezést választva, szögletes zárójelek között a #számsor formátumú azonosítót alkalmazva a példaként közölt adatot le lehet kérdezni.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

Factivusi melléknév (ADJ.FAC)	db
<i>lehetővé</i>	120
<i>ismertté, ismertebbé</i>	79
<i>lehetetlenné</i>	55
<i>egyértelművé</i>	49
<i>világossá, világosabbá</i>	45
<i>vonzóvá, vonzóbbá</i>	45
<i>jóvá (csak negatív főnévvel, 8 db); jobbra (29 db)</i>	37
<i>hatékonyra, hatékonyabbra</i>	33
<i>alkalmassá, alkalmasabbra</i>	32
<i>teljessé, teljesebbé</i>	28
<i>biztonságossá, biztonságosabbra</i>	27
<i>széppé, szebbé</i>	27
<i>boldoggá, boldogabbra</i>	24
<i>gazdaggá, gazdagabbra</i>	19
<i>népszerűvé, népszerűbbé</i>	19
<i>magabiztossá, magabiztosabbra</i>	16
<i>naggyá</i>	16
<i>biztossá, biztosabbra</i>	15
<i>nehézzé, nehezebbé</i>	15
<i>átláthatóvá, átláthatóbbra</i>	14
<i>híressé, híresebbé</i>	14
<i>változatossá, változatosabbra</i>	14
<i>képessé</i>	13
<i>nevetségessé</i>	13
<i>nyilvánossá</i>	13
<i>nyilvánvalóvá</i>	13
<i>versenyképessé, versenyképesebbé</i>	13
<i>kiszolgáltatottá</i>	12
<i>láthatóvá</i>	12
<i>sebezhetővé, sebezhetőbbé</i>	12
<i>izgalmassá, izgalmasabbra</i>	11
<i>kényelmessé, kényelmesebbé</i>	11
<i>indokoltta, indokoltabbra</i>	10
<i>intenzívebbé</i>	10
<i>sérülékennyé, sérülékenyebbé</i>	10
<i>szabaddá, szabadabbra</i>	10

2. táblázat. A tesz igés szerkezetek leggyakoribb eredményállapotai

A *tesz* könnyű ige ("light verb"; lásd még *funkcióige* terminussal is magyar szakirodalomban) nagy konceptuális egységben dolgozódik fel a factivusi melléknévvvel, ezért számos rögzült kollostrukciót lehet listázni, amelyek kiemelkedő példánygyakoriságukkal járulnak hozzá a konstrukció begyakorlottságához (Langacker 2008: 16). Például a *valaki lehetővé/lehetetlenné tesz valamit* mellett a *valami*_{ALKOTÁS/MŰ/TALÁLMÁNY} *ismertté tesz valakit; ismertté teszi valaki*(nek_{ALKOTÓ/FELTALÁLÓ} *a*) *nevét; valaki világossá/egyértelművé teszi (az) álláspontját/szándékát* (lásd a 2. táblázatot is).

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

Az elvontabb állapotok közé tartozik az ALKALMASSÁG, KÉPESSÉG, HATÉKONYSÁG; az összetettebb szerkezetek ÁTLÁTHATÓSÁGA, VÁLTOZATOSSÁGA, TELJESSÉGE; a folyamatok értékelésével kapcsolatos INDOKOLTSÁG, NYILVÁNVALÓSÁG; a kommunikációval összefüggő jelenségekre vonatkozó EGYÉRTELMŰSÉG, VILÁGOSSÁG; NYILVÁNOSSÁG. Nem konkrét dolgokkal viszonyban azonban a GAZDAGSÁG, VONZÓSÁG, SEBEZHETŐSÉG is elvontabb értelmezést kap.

A középfokú alak (pl. *izgalmasabbá tesz*) általában feltételezi a jellemző valamilyen meglétét ('valamennyire izgalmas volt előtte is'), így értelmezhető nagyobb fokként az alapfokkal összevetve (pl. *izgalmassá tesz*). A *jóvá tesz* azonban lexikalizálódott jelentésű ('kijavít valamilyen hibát'), ezért ennek nem egyszerűen nagyobb foka a *jobbá tesz* (az utóbbi nem 'még jobban kijavít' jelentésű).

Az a tény, hogy a legnagyobb példánygyakoriságú melléknévi kifejezés is csak 6,3%-át képviseli az összes factivusi alaknak, jól mutatja a változatosságot, ezzel összefüggésben pedig a konstrukciós séma produktivitását (vö. Barðdal 2008: 20–22). A *tesz* igének a mintában szereplő konstrukcióiban a melléknévi típusok száma 558, a típusgyakoriság 0,29.

Az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukció legalapvetőbb típusaiban a folyamat a közvetlenül elérhető létezők (személyek, tárgyak) és a fizikai környezet megváltoztatására irányulhatott. A korpuszadatokból azonban azt látjuk (3. táblázat, forrás: Kugler 2019: 247–248), hogy a Páciens leggyakrabban 'folyamat' jelentésű kifejezés, tipikusan *-As* képzős deverbális főnév (ABSZTRAKTUM), vagyis a konstrukciós jelentés igen nagy mértékben absztrahálódott a *tesz* ige ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukcióiban.

Fogalmi tartomány		db	%	
ÉLŐLÉNY	SZEMÉLY(HALMAZ) (metonimikus elérés-sel is)	362	466	24,3
	AZ EMBERI TEST	93		
	EGYÉB ÉLŐLÉNY	11		
HELY	KÖZVETLEN KÖRNYEZET (köznévi megnevezéssel, szereplőhöz kötve)	92	293	15,3
	TÁGABB KÖRNYEZET (TELEPÜLÉS, RÉGIÓ, ORSZÁG)	201		
DOLOG	A FIZIKAI TÉRBEN JÓL KÖRÜLHATÁROLHATÓ TÁRGY	131	480	25,0
	EGYÉB DOLOG	349		
FOLYAMAT	DINAMIKUS/EPIZODIKUS	371	678	35,4
	STATIKUS (ÁLLAPOTOK)	307		
Összesen:		1917	100,0	

3. táblázat. A *tesz* ígés szerkezetek tárgyi viszonyban (N.ACC) megkonstruált szereplői

Ugyanakkor az egyes kifejezések példánygyakoriságát is megvizsgálva azt figyelhetjük meg, hogy a leggyakoribb főnevek a legalapvetőbb fogalmi tartományokba esnek (személy, a hétköznapi élet jelenségei és helyei; lásd Paradis 2005). Ezek a kifejezések általában változatos factivusi melléknévvel fordulnak elő, a teljes szerkezet jellemzően nem idiomatikus. A rögzült (egység státuszú) kifejezésekben a *név*, az *álláspont* és a *szándék* szerepel. A *név* a személyt metonimizációval teszi elérhetővé, erősen kollokálódik az *ismertté* factivusi melléknévvvel, az *ismertté teszi nevé*t kollostrukcióban. Az *álláspont* és a *szándék* a *világossá* és az *egyértelművé* melléknévvvel kollokálódik (pl. *világossá/egyértelművé tette álláspontját/szándékát*).

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

A konstrukció absztrahálódását és az elvontabb állapotváltoztatás sémáinak a produktivitását mutatja tehát az, hogy a MEGVÁLTOZTATOTT ENTITÁSOK viszonyában a nagy példánygyakoróság (kisebb számú idiomatikus kifejezés kiemelkedő gyakorisága) mellett a típusok változatossága is legalább ilyen arányban megfigyelhető. A vizsgált komponensek közül a MEGVÁLTOZTATOTT ENTITÁSOK esetében a legnagyobb a típusgyakoróság. A típusok száma a *tesz* szerkezeteiben 886, a típusgyakoróság 0,46.

3.3 Következtetések

A V N.ACC ADJ.FAC konstrukció korpuszalapú vizsgálata azt tárta fel, hogy a sémával legerősebben az igei lemmák asszociálódnak, ezeknél figyelhető meg a legkisebb változatosság. A *tesz* konstrukciós ige komplex magmondatot alkot az ADJ.FAC komponens (igemódosítói, bizonyos esetekben igekötői, lásd Kalivoda 2019) használatával, ez a kompozitum erősen hajlamos a lexikalizálódásra, az egységgé válásra (pl. *lehetővé tesz*). A típusgyakoróság a főnévi komponens esetében a legnagyobb.

A *tesz* ige alapvetően az OKOZÁS folyamatát profilálja erősen absztrahálódottan (nem specifikálva, hogy az a másodlagos szereplőnek milyen változását idézi elő), ezért csak a factivusi komponens kidolgozói viszonya elaborálja az állapot megváltoztatására irányulást. Ettől eltérően a *változtat* ige a VÁLTOZTATÁS folyamatát jeleníti meg sematikus VÁLTOZTATÓ és VÁLTOZTATOTT/VÁLTOZÓ szereplőkkel. Az igeek többsége részletezettebb jelentésű, specifikusabb változtatási folyamatot képvisel (pl. *alakít, formál; fokoz, növel; avat, nyilvánít*).

A leggyakoribb igeik közül az *alakít, fokoz, emel, változtat, fűz, formál, növel* a factivusi bővítménnyel a kidolgozottság nagyobb fokán áll a csak tárgyat tartalmazó szerkezethez képest. Azonban azért, hogy elkerüljük a túláltalánosítást, érdemes megvizsgálni az adatokat. A csak tárggyal bővülő *változtat* ige (a Mazsola keresőeszközt használva, teljes mondatlefedés esetén) a legerősebben kollokálódó másodlagos szereplőt jelölő főneveket (*név, irány, taktika, hely, munkahely, állás, alak, vélemény, módszer, álláspont*) tekintve 'másikat választ helyette' jelentésű (lásd (6)), de természetesen előfordul 'bizonyos mértékben módosít' jelentésben is (lásd (7)). Nem teljesen nyilvánvaló tehát, hogy a *változtat* (és részben az *avat*) alapjelentésében okozást kifejező ige eltérül-e, és ha igen, milyen módon igazodik a vizsgált konstrukció sémájához, illetve a többi komponenshez.

(6) Ám, önmagát is meglepve, váratlanul *irányt változtatott* (#3377779)

(7) A sokféle emberi tevékenység, pl. a mezőgazdaság, a bányászat, az ipar; falvak és városok építése, *alakítja és változtatja a természeti környezetet*. (#263468293)

A *varázsol* esetében az N.ACC tipikusan az eredményt jelöli (lásd (8)), ennek a szerkezetnek az egyszerű elaborálása a kiindulópont/forrás kidolgozásával (elativusszal, vö. *belőlem*) valósulhat meg (lásd (9)). Terjedelmi okokból nincs módunk részletesen foglalkozni a *varázsol* ige adataival, de érdemes megjegyezni, hogy nagyon változatos folyamatokat reprezentálhat a kivitelezés jellemzően pozitív, értéktelítő megkonstruálásával (pl. TÁRGYMOZGATÁS: *közben két aktát arrébb varázsol*). A vizsgált konstrukcióban (lásd (10)) a perspektíva és ezzel együtt a szemantikai szerepek is eltérnek az alternatív konstrukcióktól.

(8) Gyönyörű *dekoltázst varázsolnak*, de [...] (#136856692)

(9) Kimondott kívánsága volt, hogy *embert varázsoljon belőlem* (#49085884)

Kugler Nóra:

Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban

Argumentum 17 (2021), 349-373

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18

(10) Ha tehetném, *mindenkit érző emberré varázsolnék* (#1025909682)

A V N.ACC ADJ.FAC konstrukció (pl. (10)) elaboráltabb változatában (lásd (11)) az elativusi kidolgozás is lehetséges akkor, ha az N.ACC komponens nem eredmény (Rezultátum), hanem ráhatott (Páciens) szereplő, amelynek a folyamatbeli kiinduló és végállapota egyaránt kidolgozható. A (11) főnévi és melléknévi igenévi factivusi esetalakú kifejezést is tartalmaz a halmazban, az ige (a többi példától eltérően) igekötős.

(11) A szómágia azt jelenti, hogy szavak segítségével el tudjuk varázsolni magunkat és másokat *boldogból boldogtalanná, sikeresből kudarcot vallóvá, szépből csúnyává, királyfibtól békává*. (#629990000)

A *varázsol* és az *avat* eltéréseit tehát vagy a konstrukciós séma (eltérítő konstrukció), vagy a factivusi komponens (eltérítő elem) kezdeményezi. A fenti adatok alapján megfogalmazható az a következtetés, hogy az eltérést az alternatív konstruálási módok, tehát konstrukciók viszonyában érdemes vizsgálni (vö. Brdar-Szabó 2020).

AZ OKOZÁS és az ÁLLAPOTVÁLTOZÁS részeseményeinek viszonyát a folyamat idő- és eseményszerkezetének figyelembevételével lehet kellő árnyaltsággal értelmezni.

(12) John a Coltot, illetve saját lelkét adja a démonnak, cserébe az *egészségessé varázsolja Deant*. (#811514278)

(13) Ez a diéta megszabadít a zsírraktáraktól, feltölt energiával, és *sugárzóvá varázsolja megjelenésed* (#1087423322)

A (12) esetében az okozástól elválaszthatatlanul jön létre az új állapot, azonnal (amint a démon az átalakítást elvégzi, Dean egészséges lesz). A (13) esetében a diéta tartós alkalmazásának lesz várható következménye az eredményállapot, létrejötté (a (12)-éhez képest) hosszabb folyamat. A konstrukciós séma absztrahálódását (a séma metaforizálódását) mutatja az, hogy az elsődleges szereplő nemcsak Ágens lehet (12), hanem Stimulus is (13), az utóbbira nem jellemző a céltételezett, az eredményállapot elérésére irányuló cselekvés. A biliárdgolyó modellre a hatóerő (nem kontrollált) megléte miatt ez a kiterjesztett séma is illeszkedik.

Megválaszolandó kérdés, hogy például a reflexív ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS innovatív használatában (lásd (14)–(15)) az ige térül-e el a visszaható névmási tárgyat tartalmazó ÖN-ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukció hatására, vagy az *iszik* ige 'rendszeresen és/v. nagymértékben alkoholt fogyaszt' jelentése (általánosabban a <verb.consumption> igecsoportba tartozó kifejezés) téríti-e el a konstrukciót, és hoz létre új 'valaminek a fogyasztásával valamilyen állapotba juttatja magát' jelentésű szubkonstrukciót. Felvethető az is, hogy maga a kérdés van rosszul formulálva, és célszerűbb két konstrukció ('vki vmit szokásszerűen és/v. nagymértékben fogyaszt'; 'vki vmilyen állapotba juttatja magát') integrációját feltételezni.

(14) Nagyon kedves fiú, kolléga, állatorvos, csak az a kár, hogy éjféltre *használatlan-ná itta magát*. (#34468709)

(15) Halálos beteggé itta magát? (#924536650)

Az itta magát öt különböző ADJ.FAC kifejezéssel adathozható az MNSZ-ben: *bátorrá, beteggé, használhatatlanná, ronccsá, szótlanná*. A szófaji besorolás nyilván problematikus a többszófajúság miatt a *beteg* és a *roncs* esetében. A *roncs* és a hasonlóan a dolog tulajdonságain alapuló jelentéskiterjesztéssel megvalósuló főnév → melléknév szófajváltást képviselő *pép, szar, szén* stb. kifejezések miatt ezt a típust az N.FAC konstrukciónál is tárgyaljuk, és a 4.3. pontban szánunk rá több figyelmet.

4 A V N.ACC N.FAC ('valaki tesz valamit valamivé') rezultatív konstrukció

4.1 Mintavételezés

Az adatvételezés az MNSZ 2.0.5 verzióján történt. Lépései: részletes keresés igei szóalakra (77943296 találat), majd szűrés úgy, hogy -3 +3 ablakban legyen factivusi esetalakú főnév (122469 találat), tovább szűkítve ugyanekkora ablakban accusativusi esetalakú főnév vagy főnévi névmás előfordulására (47692 találat).¹⁰

Bár lekérdeztem az igegyakoriságot és az N.FAC főnévi gyakorisági listáját a teljes konkordancia alapján, a sok téves találat miatt ezeket nem használom fel, megbízhatóbbnak tartom a gyakoriságnak a minta elemzése alapján elvégzett kézi számolását. A konkordanciából Excel táblázatban eltávolítottam az ismétlődő adatokat (az eredmény 16367 szerkezet), ebből hoztam létre a teljes konkordanciára reprezentatívnak számító, 375 kifejezést tartalmazó mintát.

A konkordancia méretéhez kiemelkedő arányban járulnak hozzá a lexikalizálódott szerkezetek. Ezek a vizsgált rezultatív szerkezethez kapcsolódnak vagy előzménykonstrukcióként, vagy a lexikalizálódás révén arról leválva, új konstrukciót létrehozva. Az előzményszerkezetek közé tartoznak (és ezért nem kerültek be a mintába) azok, amelyekben a -VÁ rag lativusi szerepű, de ahogy arra Brdar-Szabó (2019) is figyelmeztet, az N.LAT lexikalizálódott jelentésű: *világgá* (vö. Kalivoda 2019: 341). Az absztrahálódásnak és következményként az egység státuszának megfelelően leggyakrabban nem is mozgásigékkel (pl. *világgá megy*), illetve okozott mozgást kifejező igével (pl. *kerget* 'futásra, menekülésre kényszerít'), hanem KOMMUNIKÁCIÓ (<verb.communication>) ontológiájú igékkel kollokálódik (a kollokációs erősség csökkenő sorrendjében: *kürtől, röpít, kiált, harsog, kiabál, repít, ordít*; Mazsola). A Mazsola a kollokációs erősség szerinti sorrendet a szalienciamérték alapján határozza meg, amelyet a vizsgált elem előfordulási számának a logaritmusával korrigált kölcsönös információ (MI) értékből kapunk (a számítás pontos leírásához lásd Sass 2009: 140–142).

Az *éjt nappallá téve* frazéma a *dolgozik, fáradozik* igékkel kollokálódik, a Mazsola keresője csak egy olyan kifejezést talált, amelyben a *tesz* igealak fordul elő (lásd (16)), minden más adatban a *téve* alaptag jelzi, hogy az „átváltoztatási” folyamat háttéreseemény, amely a munkavégzés időbeli kiterjedtségét, intenzitását érzékelteti.

(16) míg ezek mindahányan nem bújnak vízbe... *éjt nappallá tesz*ek és... és... (Mazsola)

Az idiomatikusság miatt kizárható volt a vizsgálatból a *lóvá tesz* 'bolondot csinál belőle'; a *pénzzé tesz* 'elad'; a *szóvá tesz* 'beszél róla; felemlít, felró vmit'. A *lóvá* és a *szóvá* Kalivoda vizsgálatában (2019: 341–342) is szerepel a korlátozottabb kapcsolódású kifejezések között (az

¹⁰ A mintavételezéskor problémát tapasztaltam az MNSZ keresőjével: az azonos beállítású keresések más-más eredményt adtak ki.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

igekötő-kontinuum 6. csoportjában). Az egységekre (lásd 'unit', Langacker 2008: 17) általánosabban jellemző az, hogy a lexikalizálódott jelentésben már nem illeszkednek a konstrukciós sémába. Például a *tűvé tesz* (*vmit_{LOKÁLIS}} vmi után / vmiért_{CÉL}}*) 'úgy, mintha egy tűt keresne' (vö. *tűvé tesz, tűvé csinál*: 'wie nach einer Nadel suchen' (1789) (Ewung)) már az ÁTKUTATÁS keretet képviseli, a rezultatívtól eltérő szereplői viszonyokkal. Hasonló okból zártam ki a vizsgálatból a *szóvá tesz, pénzzé tesz* kifejezéseket. A határ nyilván nem éles, előfordul ugyanis, hogy az egység státuszú kifejezés – például a *szóvá tesz* – olyan metonimizáción alapuló konstruálási módot képvisel, amely a KOMMUNIKÁCIÓ (<verb.communication>) ontológiájú kifejezések asszociatív hálózatába illeszkedik (pl. *megfontolás tárgyává tesz vmit*), és bizonyos mértékű produktivitás is jellemzi (lásd (17)).

(17) [...] a gyűlölködésüket *közbeszédtárggyá* teszik, és divatba hozzák az ellenségkeresést. (#285314716)

A *magáévá tesz vmit* szerkezet az N.ACC lexikális kidolgozása esetén¹¹ szintén elkülönülő specifikus konstrukció, amely az adatok szerint nem 'birtokba vesz, és ezzel az adott entitás státuszát a tulajdonlás szempontjából megváltoztatja' jelentésű, hanem jellemzően 'valamilyen eszmét felvállal, képvisel' (<verb.cognition>), az absztrakt entitás Téma szerepű, a megváltozása nem profilálódik. Az N.ACC komponens főneve a Mazsola adatai szerint leggyakrabban *álláspont* (5); *gondolat, javaslat* (4); *elv, eszme, követelés* (3); *akarat, attitűd, cél, elem* (vmilyen *felfogás eleme*), *életstílus, felfogás, fogalom, ideológia, igény, nézet, politika, szó* (2).

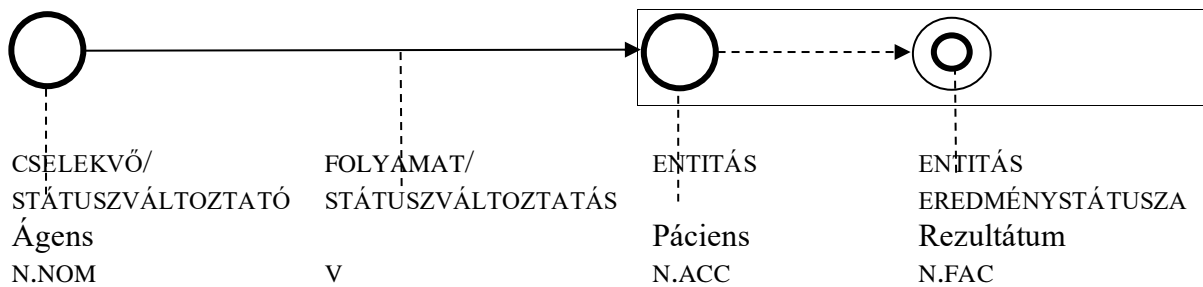
4.2 Adatelemezés

A reprezentatív véletlen mintában (375 elemű) 121 ige (lemma) fordult elő, a típusgyakoriság 0,32, tehát nagyobb a változatosság, mint melléknévi factivusi komponens esetén. A leggyakoribb igék (minimum öt előfordulással): *megválaszt* (111), *tesz* (54), *változtat* (12), *választ* (10), *nyilvánít* (7), *avat* (6), *zúz* (6), *éget* (5), *fogalmaz* (5). A részletesebb igelistát lásd a 4. táblázat második oszlopában.

A *(meg)választ* ige egyértelműen jellemző az N.FAC komponenset tartalmazó szerkezetre. Ha együtt kezeljük a *választ*, a *megválaszt* és az *újraválaszt* adatait (122 előfordulás), akkor ezek együttes aránya a mintában 32,5%. A konstrukció tehát a legnagyobb példánygyakorisággal és jelentős típusgyakorisággal adatolt megvalósulásában a 'valamilyen pozíció betöltésére (intézményesült) eljárás útján jogosulttá vagy jogosulatlan/jogfosztottá tesz' folyamatot képviseli. Ennek megfelelően a factivusi főnév pozíciót, társadalmi szerepet jelöl (a *megválaszt* ige adataiban: *bizottság/testület tagja* (94), *alelnök/elnök* (12), *jegyző* (5); a *választ* esetében: *elnök, al-, párt-, miniszter-* (8); *díszpolgár* (1), *szenátor(nő)* (1)). Az okozó folyamat (I. ÖSVÉNYOKOZÁS) lezajlása egyben az érintett másodlagos szereplő jogi státuszának a megváltozását (I. ÖSVÉNYVÁLTOZÁS) is eredményezi, és az integrált folyamatot (*megválaszt*; I. ÖSVÉNYSTÁTUSZVÁLTOZTATÁS) az eredményes lezárulás végpontja felől perspektiválja. Az entitás státuszának a megváltoztatása nem érinti áthatóan a szereplőt, csak annak egyik szerepét.

A konstrukciónak a minta alapján központi példányait a 2. ábra modellálja.

¹¹ 'Közösül' jelentésben egyértelműen idiomatikus, ezért nem is szerepel a mintában. Erre a használatra inkább a főnévvel való kidolgozatlanság volt jellemző (a kapott adatokban).

2. ábra. A STÁTUSZVÁLTOZTATÁS konstrukciós séma

A megválaszt igének egy kivétellel minden adata (a teljes minta 29%-a) országgyűlési határozatból származik (forrása országgyűlési jegyzőkönyv; lásd például a (18) mondatot).

(18) Az Országgyűlés dr. Füzessy Tibor helyett dr. Áder Jánost az Országgyűlés alelnökévé megválasztja. (#71874761)

A mintában a 'valamilyen pozíció betöltésére (intézményesült) eljárás útján jogosulttá/jogosulatlaná tesz' folyamatot képviselik a következő igék: *avat (színesszé/díszpolgárrá), előléptet, emel, képez, kikiált, kinevez, koronáz, megválaszt, nyilvánít, szentel (pappá), (újra)választ, visszaminősít*. Hasonlóan, a státuszváltozást profilálva, de nem feltétlenül intézményesült eljárással: *avanzsál (vizionterjesztőmmé avanzsállak), degradál (inassá papot)*. Ez a 'valamilyen pozíció betöltésére (intézményesült) eljárás útján jogosulttá/jogosulatlaná tesz' folyamatot profiláló igecsoport (15 ige) az összes típus (121) 12%-át adja, jól körülhatárolt, specifikus állapotváltoztatási sémát képviselve. Adatolható még ebben a jelentésben a *fogad (tanítványává fogad), tesz (királlyá teszi)* anélkül, hogy az intézményesültséget maga az ige megjelenítené.

A társadalmi helyzet megváltozásának irányát a hierarchiában és az ennek megfelelő értékrendszerben specifikálja például az *előléptet, visszaminősít* (kevésbé átláthatóan az *avanzsál*) a horizontális téri forrástartományt kiaknázva; az *emel, degradál* a vertikális rendszerre épülve. A státuszváltozás nyilvánosságra hozásának, kinyilvánításának megfelelően a (metaforikus) kifelé irányulás is előfordul (vö. *kikiált, kinevez*), a példákban láthatóan lexikalizálódottan.

A konstrukciónak a fentiekől a FOLYAMAT valamely alszerkezetében kismértékben eltérő példányai HUMÁN másodlagos szereplő nem intézményesült státuszváltoztatását képviselik (lásd (19)), illetve nem csak HUMÁN másodlagos szereplőre, és nem csak társas státusz megváltoztatására irányulnak. Ez utóbbi is lehet intézményesült (lásd (20)) vagy nem intézményesült (lásd (21)) egyaránt.

(19) Nagy Lajost nem az teszi jó szocialista íróvá, hogy [...] (#280004089)

(20) A bibliát nem nyilvánítják ugyan tankönyvvé [...] (#216108209)

(21) Tedd barátaiddá a könyveket (#37509862)

Ebben az általánosabb használatban a dolgok valamely funkciója, aspektusa változik meg az alapkategóriájának fennmaradása mellett. A (21)-ben azt is látjuk, hogy a másodlagos szereplő (l. *könyveket*) a maga tárgyiaságában nem alakul át, hanem az elsődleges szereplőnek a hozzá fűződő viszonya változik, és ennek lesz következménye a könyv funkciójának a változása.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

Az elemzés nem törekszik arra, hogy a szubkonstrukciókat egymástól élesen elhatárolja, és az elkülönített típusokat a mintán belüli pontos aránnyal jellemezze. Példák kiemelésével mutatja csak be a konstrukción belüli változatosságot. Mindazonáltal a STÁTUSZVÁLTOZTATÁS (2. ábrában bemutatott) konstrukciója mellett érdemes egy általánosabb ÁTALAKÍTÁS, valamint egy (TELJES) ÁTVÁLTOZTATÁS folyamat- és konstrukciótípust elkülöníteni, mivel ezek eltérnek a szereplők viszonyának nyelvi konceptualizációjában.

A STÁTUSZ-, FUNKCIÓVÁLTOZTATÁS és a (TELJES) ÁTVÁLTOZTATÁS határán vannak az ÁTALAKÍTÁS esetei. Valamely alapvető jellemző, például a szerkezeti jellemzők annyira megváltozhatnak, hogy nem egyértelmű az eredményentitás kategóriája (lásd VAJ : KRÉM; (22); 'vajból készült krém, ami már nem vaj' v. 'krémállagú vaj, ami még vaj').

(22) Keverjük ki *krém*mé a vajat (#243946453)

(23) A túrót *krém*essé keverjük a lekvárral és mákkal (#1077410814)

Az ÁTALAKÍTÁS konstrukciójának a modellje csak az N.FAC komponensben különbözne a V N.ACC ADJ.FAC már ábrázolt konstrukciójától (lásd az 1. ábrát). Az alternatív konstruálási módok viszonyában, ha például a (22) megoldást összevetjük az ADJ.FAC komponenst tartalmazó (23) adattal, azonban feltűnővé válik, hogy az N.FAC erősebben kezdeményezi, hogy a megváltozott entitást a folyamat végén egy másik kategória képviselőjeként értsük meg. Ennek ellenére még a két állapot nyilvánvaló különbsége esetén sem egyértelmű a kategóriaváltás akkor, ha N.ACC és N.FAC főnévi komponenseinek van közös kategóriája a konceptuális hierarchiában (pl. kohiponimák). A (24) példában különböző fizikai megjelenései szerepelnek a vas anyagnak.

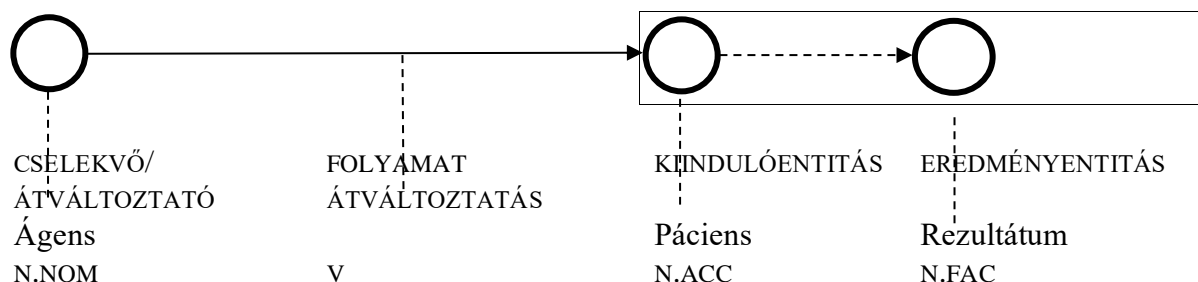
(24) mintha nagy mágnes rántana szilárd csomóvá vas-szilánkokat, vaspelyheket, vasgolyókat (#282795399)

Az ÁTALAKÍTÁS konstrukcióban az eredményentitás lehet metaforikusan megkonstruált eredményállapot is.

(25) De az valahogy mégsem tetszett a kiségernek, hogy hol *az egér lapította palacsintává a macskát*, hol pedig [...] (#283331441)

A (25) adatban azt figyelhetjük meg, hogy az ÁTALAKÍTÁSnak vannak jellemző kollostrukciói, például a *palacsintává* (az MNSZ-ben -5 +5 szűrési ablakot beállítva rá igei nóduossal, összesen 21 találat mellett) kizárólag a *lapít* (7), *ver* (2), *zúz* (1) igével fordul elő; az átalakuló entitás perspektívájából *lapul* (8), *laposodik* (1), *alakul* (2). A *lapít* ige kollokátumai között pedig a *palacsintává* a legerősebben kollokálódó factivusi szóalak, esetalaktól függetlenül, szóalakként a 14. legjobb kollokációjelölt (logDice 7.750, maximum: 10.020) az MNSZ-ben.

A V N.ACC N.FAC rezultatív konstrukciótípus más alkonstrukcióiban az ÁTVÁLTOZTATÁSi folyamat eredményeként az entitás teljesen megváltozik, más kategória példánya lesz, mint kiindulóállapotában.

3. ábra. Az átváltoztatás, a teljes entitást érintő megváltoztatás konstrukciós séma

Ahogy azt a 3.3. pontban a *varázsol* adatainál láttuk, önmagában az ige nem határozza meg az átalakítás mértékét, ez az értelem mindig a jelenet szereplői viszonyainak a feldolgozásával együtt jön létre. Bár a *varázsol* az N.FAC rezultatívumot tartalmazó konstrukcióban is gyakori ige, a szemléltetés erejét növelve más tipikus 'átváltoztat' jelentésű ige adatait vizsgáljuk meg. A mintában a *transzformál* (1) (pl. *az adományokat ösztöndíjakká, művészetté vagy művészi eseményekké*) és a *konvertál* (2) előfordulásai valóban teljes átalakítást jelölnek (pl. [t₁ típusú] VÁLTOZÓT más kategóriájúvá [t₂ típusúvá]).

Az *átváltoztat* igeének a (26) példában szereplő előfordulása két állapotát dolgozza fel ugyanannak a helyiségnek, amely a kiindulóállapotban alkalmatlan, az eredményállapotban alkalmas kiállítás céljára.

(26) Néhány méter lécezt, vastag papírlemezeket veszünk, és megkezdjük a munkát, hogy ezzel az anyaggal az alkalmatlan helyiséget *átváltoztassuk* megfelelő kiállítási teremmé. (#284159301)

A konstrukcióba bekerülnek olyan igék, amelyek nyílt (*(el)torz-ít, kedélyes-ít*) vagy burkolt módon (pl. *szül*) okozást fejeznek ki, kohezíven jelölik az átalakítást ('torzzá tesz', 'kedélyessé tesz'; 'világra hoz', 'azt okozza, hogy a gyermek megszületik'), ezért sematikus szerkezetükben nincs Rezultatív szerepű figura. A csak bizonyos jellemzők megváltoztatását kifejező igéknek az esetében is lehet a mérték akkora, hogy teljes átalakításnak tekintsük a jelenetet (27).

(27) a természetes hazaszeretetet torzítja el beteges ön-imádattá. (#282353403)

(28) Zsuzsa a kézfogást rögtön arccsökká kedélyesíti. (#281361975)

A (28) esetében nagy integráltságban jelenik meg Zsuzsa partnerének a kézfogása (az esemény dologszerűen, KIINDULÓPONTként megkonstruálva) és Zsuzsa arccsókja (az üdvözlést kedélyességgel jellemezhető VÉGPONTként megkonstruálva). Ezeknek az igéknek az esetében a factivusi kidolgozás (eltérítő elem) kezdeményezi a 3. ábrának megfelelő értelmezést. Ez azonban természetes, mert a tárgy szerkezetéhez képest a factivusi bővítmény a konstrukció specifikus komponense. Így az eltérítő elem vagy eltérítő konstrukció közötti választás nem sokat ad hozzá az eltérés megértéséhez. Lényegesebb, hogy az eltérítés nem a perspektívára, hanem a folyamatjelítésre hat ki (eltérült használat).

Az N.ACC komponensek között előforduló *maga* visszaható névmás egyértelműen a perspektíválásban megnyilvánuló eltérítő elemnek tekinthető, ezek a szerkezetek ugyanis ÖN-ÁLLAPOT-VÁLTOZTATÁST jelölnek. A mintában erre három adat volt a *kikiált* (*kikiáltotta magát királyné*),

a szül (ujjá [sic!] szüljük magunkat) és az átképez igével (kereszteket faragó ácsokká képeznénk át magunkat).

Az N.FAC komponensek az átalakulás intenzitásának érzékeltetésén keresztül absztrahálódhatnak, és a Rezultátum kidolgozása helyett intenzifikátorként kezdenek el funkcionálni (vö. Székely 2000, 2005: 31–32). Székely (2005: 33) a factivusi esetragos kifejezések közül a lexikai fokozás főnévi alapszavú példaiként a *hamuvá, pozdorjává, ronggyá, ízzé-porrá* kifejezéseket említi. A konkordanciában a *rommá, szarrá, szénné, péppé, porrá* fordult elő. Kalivoda (2019: 341–342) ezek közül *szarrá* és a *szénné* kifejezéseket azonosította korpuszvezérelt vizsgálatában absztrahálódott használatban (az igekötő-kontinuum 3. csoportjában), még nem produktív, de azzá válóban lévő kifejezésként. A *szét* igekötő stilisztikailag jelöltebb változataként határozta meg őket (Kalicoda 2019: 340).¹²

A *rommá lő/tör/zúz/dönt/bombáz* 'romba dönt; az átalakított entitásból rom lesz' jelentésen keresztül a nagyfokú roncsolás (lásd (29)) példáin is túlmutató változás ment végbe (lásd (30)), melynek során a negatív értékjelentés is felszámolódik (pl. *rommá keresheted magad* – olyan szövegekben, amelyek vonzó pénzkereseti lehetőséget kínálnak az interneten),¹³ illetve a hatás-keltés eszközévé lép elő (vö. Székely 2000, 2005: 45, 51; Andor 2017; a *vki vmivé/vmilyenné teszi magát* konstrukcióval részletesen foglalkozunk a 4.3. pontban).

(29) melybe legalább két közepes fokhagyma-gerezdet *rommá tör[t]* állapotban belekavartam (#98934684)

(30) Nagyon gyönyörű a gép és úgy megy ahogy kell. Indultunk egyet. *Rommá ver* gyorsulásba. Kettes végére már 15-20 métert eltávolodott tolem. (#95959354)

Hasonló változás zajlott le a *porrá/szénné (éget), péppé (nyom/tör/zúz; már metaforizáltan: ver/lő)* kifejezések esetében is. A *szarrá* már csak metaforikusan, intenzifikátorként szerepelt a konkordanciában.

(31) Sommás vélemény, hozzá még *szénné is röhögtem* az orcámat :)) (#103867314)

(32) *Péppé gyúrtam* a párom kezét. (#97511838)¹⁴

(33) *péppé hazudott* Pravdát ettek korán reggel korgó gyomorral (#13160878)

A (33) érdekessége, hogy a metaforikus konstruálás teljesen kiaknázza AZ INFORMÁCIÓ BEFOGADÁSA TÁPLÁLKOZÁS metaforát, és az elemi mondat jelenetében integrálódik az előbbinek az előtere a fizikai szükségletek hátterével.

Az MNSZ kollokációvizsgálata helyett (amelyet erősen torzít az adatok nagyszámú ismétlődése) a Mazsola kollokációs erősség szerinti igesorrendjét fogjuk figyelembe venni a következtetések alpontban. A Mazsola keresője viszont nem tud különbséget tenni a melléknévi és főnévi factivusi komponensek között, ez indokolja, hogy erre vonatkozóan az MNSZ-adatait közli a dolgozat.

¹² Gintli és Hetesi (2020) megerősíti, hogy a felcserélhetőség a *szét* igekötő és a factivusi kifejezések 'rontás' és/vagy 'intenzifikálás' funkciójában fennáll.

¹³ Lásd például tinyurl.com/3j4o6rdh; megtekintés 2020. március 29.

¹⁴ Filmnézés közben az izgatottság tüneteként.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

4.3 Következtetések

A 4. táblázat első két oszlopa a két vizsgált konstrukciótípusban a leggyakoribb (minimum három példánnyal adatolható) igék arányait mutatja be a 3. és a 4. pontban tárgyalt mintán belüli százalékos aránnyal. A gyakoriságnál azonban jobb mutató a konstrukció szempontjából a kollokálódás. Ezért a 3. oszlop a Mazsola keresőeszköz által felállított kollokációs erősség alapján sorrendezi az igéket, függetlenül a factivusi komponens szófajától. Tájékoztató jelleggel az ige előfordulásainak a számát is közöljük (ez a konstrukció komponenseire beállított lekérdezés eredménye teljes mondatlefedés esetén, az első 20000 adat figyelembevételével). Az adattípusok különbsége miatt még a sorrendi értékek sem vethetők össze, az azonban látható, hogy melyek azok az igék, amelyek mindkét konstrukciótípusban, mind a gyakoriságuk, mind a kollokációs erősségük alapján kiemelkednek. Ezeket félkövér szedés jelöli a 4. táblázatban. A felkiáltójelek a konstrukcióba nem illő igéket jelölik.

V N.ACC ADJ.FAC 'valaki tesz valamit valamilyenné'		V N.ACC N.FAC 'valaki tesz valamit valamivé'		V N.ACC ADJ/N.FAC (Mazsola)	
Ige (lemma)	(%)	Ige (lemma)	(%)	Ige (lemma)	(db)
<i>tesz</i>	90,8	<i>megválaszt</i>	29,6	<i>tesz</i>	12048
<i>varázsol</i>	2,1	<i>tesz</i>	14,4	<i>nyilvánít</i>	427
<i>avat</i>	0,9	<i>változtat</i>	3,2	<i>átalakít</i>	332
<i>nyilvánít</i>	0,8	<i>választ</i>	2,6	kinevez	319
<i>alakít</i>	0,6	<i>nyilvánít</i>	1,8	<i>választ</i>	505
<i>fokoz (döntővé fokozta előnyét)</i>	0,3	<i>avat</i>	1,6	<i>alakít</i>	405
<i>emel</i>	0,3	<i>zúz</i>	1,6	<i>avat</i>	242
<i>változtat</i>	0,3	<i>éget</i>	1,3	<i>megválaszt</i>	218
<i>fűz (kapcsolatot szorosabbá)</i>	0,2	<i>fogalmaz</i>	1,3	<i>változtat</i>	280
<i>formál (alakját)</i>	0,1	<i>alakít</i>	1,0	<i>válik (!)</i>	346
<i>növel</i>	0,1	<i>emel</i>	1,0	<i>hagy</i>	301
		<i>szervez</i>	1,0	<i>tetszik (!)</i>	222
		<i>varázsol</i>	1,0	<i>előléptet</i>	78
		<i>ver</i>	1,0	<i>formál</i>	124
		<i>formál</i>	0,8	<i>varázsol</i>	96
		<i>fúj</i>	0,8	<i>szentel</i>	99
		<i>koronáz</i>	0,8	<i>kinő</i>	84
		<i>kinevez</i>	0,8	<i>fejleszt</i>	87
		<i>szentel</i>	0,8	<i>degradál</i>	50
		<i>tágít</i>	0,8	<i>kürtöl</i>	47
		<i>torzít</i>	0,8	<i>emel</i>	115

4. táblázat. A leggyakoribb igék aránya, illetve kollokációs erősség szerinti sorrendje a vizsgált konstrukciókban

A két konstrukciótípus mintájában az igék szempontjából a fő különbség az, hogy a *(meg)választ* az N.FAC komponens tartalmazó szerkezetre jellemző. Külön kereséssel ellenőriztem, hogy a *fokoz*, *fűz* és a *növel* N.FAC esetén is adatolható. A többi gyakori ige esetében nagy átfedés mutatkozik. Az angol rezultatív konstrukciók vizsgálatának és a rezultatív szerkezetek kontrasztív kutatásának is egyik központi kérdése, hogy mitől függ az, hogy lehetséges-e főnévvel (az angolban prepozíciós szerkezettel) és melléknévvvel is kidolgozni az eredményállapotot reprezentáló komponens (a „rezultatív frázist”; lásd Boas 2003; Broccias 2004; Brdar-Szabó

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

2019, 2020: 159kk.). A jelen dolgozat a magyar adatokkal kapcsolatban csak azt tudja megállapítani, hogy az átfedést mutató igék esetében mindkét konstruálási mód lehetséges. Az eltérések azonban arra irányítják a figyelmet, hogy az ige, illetve bizonyos szubkonstrukciók (pl. *megválaszt*; STÁTUSZVÁLTOZTATÁS) jelentése hatással van arra, hogy az eredményállapot DOLOGHOZ ('valamiként levés'-hez) vagy JELLEMZŐHÖZ ('valamilyennek levés'-hez) kötődik. A két kategória közötti érintkezés azonban arra figyelmeztet, hogy ennek az alapján sem lehet előre jelezni a factivusi komponens szófaját.

A factivusi kollexémák közül az első harminc (csökkenő sorrendben): *lehető* [2332], *lehetetlen* [442], *függő* [220], *világos* [299], *szó* [536], *közhír* [106], *jó* [452], *egyértelmű* [195], *boldog* [195], *kötelező* [188], *nevetséges* [122], *közkinccs* [81], *tag* [235], *hozzáférhető* [105], *felelős* [140], *elnök* [225], *szükséges* [189], *hatékony* [118], *nyilvánvaló* [113], *átlátható* [74], *ártalmatlan* [69], *maga* [247], *tárgy* [124], *pap* [87], *indokolt* [74], *vonzó* [71], *semmis* [58], *Lehető* [35],¹⁵ *világ* [128], *szabad* [94], *látható* [68].

Természetesen kiemelkednek a kollexémák közül a frazémák alkotóelemei, amelyek szorosan összetartoznak, a frazéma egységként hívható elő (*lehetővé/lehetetlenné tesz*; *világossá tesz*; *szóvá tesz*; *jóvá tesz*; *világgá kürtöl* stb.; vö. 4.1. pont). A *jóvá*, a *szóvá* és a *világgá* Kalivoda vizsgálatában (2019: 341–342) is szerepel a korlátozottabb kapcsolódású kifejezések között, az igekötő-kontinuum 4. és 6. csoportjában, megtalálható továbbá (a 6. csoportban) a fenti listából kimaradt *csonttá* is. A *tesz* központi szerepe magával vonja azoknak a factivusi kifejezéseknek a kiemelkedését, amelyekkel együtt kohezív 'állapotváltoztatás' jelentésű kompozitumot alkot. Ez egyértelműen a melléknévi vagy melléknévi jellegű (igenévi, pl. *függő*, *látható*) kollexémáknak kedvez.

A főnévi komponensek esetében (*közhírré tesz*; *közkinccsé tesz*; *tárggyá/vminek a tárgyává tesz*) a 'nyilvánosságra hoz; másokkal az entitáson (információn, es. tárgyon) megosztozik' (<verb.communication>; es. <verb.possession>) konstrukciós jelentésbe, valamint a STÁTUSZVÁLTOZTATÁS konstrukciójába illeszkedő ('szerep' jelentésű) főnevek dominálnak (*tag*, *elnök*, *pap*). Az utóbbi típus megerősíti a 4.2. pontban bemutatott korpuszvizsgálatnak azt a megfigyelését, hogy a STÁTUSZVÁLTOZTATÁS a konstrukció jellemző folyamattípusa.

Ahogy az elemző részekben is láttuk, az N.ACC komponens szemantikája meghatározó a másodlagos szereplő két állapotának, a változásnak mint ÖSVÉNYnek a megértése szempontjából, de kevésbé alkalmas a teljes szerkezet és a folyamattípus előhívására. A legerősebben a lexikálisan kidolgozatlan tárgy (NULL [5963]) a jellemző a vizsgált rezultatív konstrukciótípusra, ezt követi a *maga* ([372]), majd más (főként névmási) többnyire nem (vagy kevésbé) részletezett jelentésű kifejezés, „pro-szó” (*az* [679], *ők* [261], *ez* [407], *ember* [145], *amely* [155], *élet* [115], *működés* [78], *ami* [138], *munka* [104], *dolog* [90], *aki* [106], *ő* [94], *rendszer* [70], *ti* [54], *éj* [36], *én* [88], *helyzet* [69], *világ* [56], *folyamat* [45], *tojásfehérje* [19], *minden* [64], *rész* [54], *ügy* [49], *épület* [41], *mi* [53], *kérdés* [46], *ország* [45], *út* [42], *mely* [42], *gazdálkodás* [27]).

Ami az N.ACC kollexémák esetében feltűnő, az a visszaható névmás kiemelkedése, ez ugyanis csak 3 adattal szerepelt a 4. pontban bemutatott mintában, mindhárom olyan ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukció volt, amely csak az ige átperspektiválásával járt az alapkonstrukcióhoz képest 'az elsődleges szereplő (N.NOM) önmagát juttatja az N.FAC állapotba' jelentésben. A visszaható névmási N.ACC adatokat a Mazsola alapján áttekintve nagy arányban találunk teljesen begyakorlott, egység státuszú kifejezéseket is (*vki vmivé nőtte ki magát*). A *magát* tárgyi

¹⁵ A Mazsola nem teszi lehetővé a kis- és nagybetű-megkülönböztetés figyelmen kívül hagyását.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373**Debreceni Egyetemi Kiadó**DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18*

komponens igei kollexémái: *kinő* [83], *tesz* [121], *átképez* [12], *koronáztat* [6], *képez* [10], *nyilvánít* [9], *kiképez* [7].

A STÁTUSZVÁLTOZTATÁS konstrukciónak ez a reflexív alkonstrukciója a HIERARCHIÁBAN FELJEBB JUTÁS folyamattípusban (lásd *felküzd*; kohezíven 'az akadályokkal megküzdve feljuttatja magát (valamilyen státuszúvá)', lásd pl. (34); ironikusan, 'a hierarchiában lefelé' irányulással is, pl. *negatív példává küzdötte le magát?* (Mazsola)) olyan termékeny séma, amely innovatív szerkezeteket eredményez eltérült használat révén (lásd (35)–(36)).

(34) a Magna legnagyobb részvényesévé *küzdötte fel* magát. (Mazsola)

(35) egyik sem *tudja feltolni* magát a többi döntőbírájává (Mazsola)

(36) A world music utóbb innen *dobbantotta* magát a népzenehez kötődő muzsikák gyűjtőfogalmává (Mazsola)

Ugyanakkor az eltérült használatok között is van különbség az eltérítés mértékében. A *dobbant* igében kohezíven képződik meg az okozás ('azt okozza, hogy dobban'), ezért „valódi” tárgyakkal nem, csak „áltárgyakkal” (tárgyragos határozókkal) fordul elő (*egyet, egyet-kettőt, nagyot; dacosat*; kivétel metaforizáltan 'hazáját elhagyva' jelentésben: *magyarságot dobbanzott volna*; forrás: Mazsola), ezért a factivus mellett az accusativus is a konstrukcióhoz igazodás eredménye.

A 'valamilyen cselekvéssel feljuttatja magát (valamilyen státuszúvá)' innovatív szerkezetei olyan igéket is képesek eltéríteni és a konstrukcióhoz igazítani, amelyek vagy nem tárgyasak (pl. *dobbant, hízelkedik*; lásd (37)), vagy a tárgyuk nem egyeztethető össze a *magát* személyvonatkozásával (pl. *szaval* [IRODALMI MŰ, KÖLTEMÉNY], lásd (38)). Erre sublativusi komponenssel is van példa (pl. *Judit kábára olvassa magát* (#296444931); tárgyatlan igével: *szépre alussza magát* (Google)).

(37) Még a menyemmé *hízelkedi* magát. (Mazsola)

(38) hössé *szavalta* magát (Mazsola)

A 4.2. pontban tárgyalt *szénné* intenzifikátorral együtt álló *zabál* ige ÉTEL kategóriájú tárgyat kíván alapjelentésében, ez nem egyeztethető össze a *magát* tárggyal (lásd (39), vö. nem 'zabálom magam'; de lásd lexikalizálódott sublativusi komponenssel: *degeszre ette magát*). Ugyanakkor a <verb.consuming> igék műveltető szerkezete, a fogyasztás tárgyának a kiindulópontjából perspektiválva kompatibilis a visszaható névmási tárggyal (lásd pl. *A somlai bor itatja magát* (#4326153); *Ropogós, nagyon eteti magát* (#1224594914)). A (39) egyszerre mutatja a *zabál* ige eltérített, a fenti ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukcióhoz igazodó használatát, és ugyanakkor a séma módosítását, ezzel egy új 'valamilyen cselekvéssel nagy (túlzó) mértékben megváltoztatja saját állapotát' konstrukciós jelentést létrehozva.

(39) szénné *zabálom* magam (Mazsola)

5 Összefoglalás

A konstrukciós megközelítés nem választja szét a lexikont és a grammatikát, képes reflektálni arra a helyzetre, hogy a nyelvelsajátítás során nem izolált szavakat, hanem konstrukciókat sajátítunk el (vö. Goldberg 2006; Hilpert 2014: 3). A kognitív nyelvtan finom elemzéseket tesz lehetővé a konstrukció mint kompozitum belső szerkezetére és jelentésére, valamint a konstrukciós sémák összeegyeztetésére, integrációjára vonatkozóan. A dolgozat a rezultatív konstrukciók két típusát vizsgálta korpuszadatok alapján: V N.ACC ADJ.FAC ('valaki tesz valamit valamilyenné'); V N.ACC N.FAC ('valaki tesz valamit valamivé'). A konstrukciókat a biliárdgolyó modell alkalmazásával (vö. Broccias 2004), szimbolikus viszonyok kompozitumaként ábrázolta. Az emergens jelentés létrejöttében vizsgálta a komponensek és a konstrukció egészének az egymáshoz igazodását a sémaszintű jelentésekből kiindulva, séma-megvalósulás viszonyban. Ebben alapvetően Langacker (2009b: 171–172, 2009c: 256–257) "skewing" (eltérülés-, illetve eltérítés-) típusaira támaszkodott. Ezt kétféleképpen hasznosította korpuszadatok elemzésében. Egyrészt megfigyelte, hogy az ige folyamatjelentése csak átperspektiválódik-e, vagy ennél jelentősebb változások történnek az ige jelentésében. Ennek árnyaltabb vizsgálatához a tanulmány az ige alszerkezeteiben a konstrukciós sémával való összeegyeztetés során bekövetkező változások módszeres feltárását javasolta (vö. Tolcsvai Nagy 2013: 271–272, 2017: 313–314). Másrészt megkísérelte azonosítani az eltérülést kiváltó kifejezést (elemet), illetve sémát. Bizonyos konstrukciókban az eltérítést kezdeményező elem egyértelműen meghatározható volt (pl. a visszaható névmás a reflexív ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukcióban), máskor ez nem volt nyilvánvaló (pl. a factivus lehet eltérítő elem a tárgyias igei szerkezeteknek az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS konstrukcióba való integrálódásakor, de ennek kiváltójaként a konstrukciós séma egésze is elgondolható). Az eltérítéssel kapcsolatban felvethető az is, hogy az eltérüléssel kapcsolatos alapkérdés van rosszul formulálva azáltal, hogy az igeének a konstrukció egészével való összeegyeztethetőségét vizsgálja. A tanulmány érveket hozott arra, hogy célszerűbb konstrukciók integrációját feltételezni, és ebben tární fel a megfeleléseket, illetve az integrált jelentést erősebben kezdeményező elemeket.

A dolgozat korpuszalapú vizsgálattal azonosította a konstrukció jellemző igéit, és ezek kollexémáit. A szerkezetet legerősebben az igék jellemzik. A központi konstrukciós ige a *tesz*. Ez az OKOZÁST nem részletezetten profiláló könnyű ige csak a factivusi komponenssel összekapcsolódva képviseli az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS folyamatípust (pl. *ellenséggé tettük* 'ellenséggététel'). Az igék esetében eltérő az, hogy mely szakaszát vagy jellemzőjét profilálják az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁSNAK (pl. a *tesz* sematikusán az okozást, a *változtat* integráltan, de szintén sematikusán az okozott változást, a *varázsol* (részletezettebben) az átváltoztatási eljárást). Mindkét konstrukciótípus esetében az N.ACC komponens mutatta a legnagyobb változatosságot.

A konstrukcióval való erős asszociálódás alapján kiemelkedő szerkezetek a V N.ACC N.FAC ('valaki tesz valamit valamivé') konstrukciótípusban egy specifikusabb (az N.FAC komponens tartalmazó típusra jellemző) szubkonstrukciót képviseltek: a STÁTUSVÁLTOZTATÁST (a 'valamilyen pozíció betöltésére (intézményesült) eljárás útján jogosulttá/jogosulatlaná tesz' jelentést). A szerkezetek az intézményi működés szabályozott társas gyakorlatát „kódolják”, ezért jól körülhatárolható szövegtípushoz (határozat; határozatot rögzítő jegyzőkönyv) és nyelvváltozathoz kötődnek (vö. Du Bois 1985: 363). A szereplői viszonyok alapján (éles határok nélkül) elkülöníthetővé vált a jellemzők megváltoztatása, a bizonyos mértékű ÁTALAKÍTÁS és az entitás TELJES MEGVÁLTOZTATÁSA, amelynek eredményeként az átalakított szereplő egy másik kategória tagjává válik.

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373*

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18

Mindkét típusban adatolható volt a konstrukció reflexív változata (ÖNOKOZÓ ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS), amely teljesen illeszkedik a sémára, csak abban különbözik az alapszerkezettől, hogy az elsődleges és a változáson áteső másodlagos szereplő referenciálisan azonos. Megfigyelhető volt ugyanakkor a visszaható névmást tartalmazó szerkezetek olyan innovatív használata is, amely a minta szerint a <verb.consuming> kategória példányaihoz kötődik (pl. *bátorrá itta magát*), de más, alapvetően szintén nem 'állapotváltoztatás' jelentésű igékkel is adatolható volt (pl. *hőssé szavalta magát*).

A negatív értékjelentésű, nagymértékű átalakulás eredményét jelölő N.FAC komponensek (pl. *rommá, szarrá, szénné*) a konstrukcióból kilépve (intenzifikátorra grammatikalizálódva) már nem eredményállapotot jelölnek, hanem az állapotváltoztató folyamat nagy intenzitását. Természetesen határesetek is vannak, amikor nem dönthető el egyértelműen, hogy a kifejezés még a (metaforikus) eredményállapotot vagy – az absztrahálódás nagyobb fokán – az ÁLLAPOTVÁLTOZTATÁS intenzitását profilálja (pl. *péppé ver; péppé gyúrt* [darab/színmű] 'sokszor előadott, feldolgozott').

Források

- Ewung = Benkő Loránd (szerk.) 1993–1995. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–6*. (Lieferungen) Budapest: Akadémiai Kiadó. Register (1997). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mazsola = A magyar igei bővítményszerkezet vizsgálata. (<http://corpus.nytud.hu/mazsola>) (Lásd Sass 2009.)
- MNSZ = Magyar Nemzeti Szövegtár v2.0.5 (<http://corpus.nytud.hu/mnsz/>) (Lásd Oravecz, Váradi, Sass 2014.)
- WordNet. A lexical database for English. (2010) Princeton University. (<https://wordnet.princeton.edu/>)

Irodalom

- Andor J. (2017): A lexikai fokozás polaritásváltásairól. In: Gecső T. & Szabó M. (szerk.): *Az ellentét nyelvi és nonverbális kifejezésének lehetőségei*. Budapest, Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó, 11–17.
- Barðdal, J. (2008): *Productivity: Evidence from case and argument structure in Icelandic*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cal.8>
- Boas, H. C. (2003): *A constructional approach to resultatives*. Stanford: CSLI Publications.
- Brdar-Szabó, R. (2019): Bildschemata bei Resultativkonstruktionen im Deutschen und Ungarischen. *Acta Germanica* 15, 13–29. <https://doi.org/10.14232/fest.bassola.1>
- Brdar-Szabó, R. (2020): Rezultatív mikrokonstrukciók és morfológiai vetélytársaik elmélet és empiria egységében. In: Simon G. & Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan, diskurzus, megismerés*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 141–166.
- Broccias, C. (2004): The cognitive basis of adjectival and adverbial resultative constructions. *Annual Review of Cognitive Linguistics* 2, 103–126. <https://doi.org/10.1075/arcl.2.04bro>
- Bybee, J. (2010): *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511750526>

Kugler Nóra:

*Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban**Argumentum 17 (2021), 349-373*

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18

- Du Bois, J. (1985): Competing motivations. In: Haiman, J. (ed.): *Iconicity in Syntax*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 343–365. <https://doi.org/10.1075/tsl.6>
- Gintli F. & Hetesi I. (2020): *Intenzifikátor és/vagy eredményhatározó*. BA szemináriumi dolgozat (OT-MAGY19-131, 2020–2021/1). Kézirat. Budapest: ELTE.
- Goldberg, A. (2006): *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199268511.001.0001>
- Hegedűs R. (2004): *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hilpert, M. (2014): *Construction Grammar and its application to English*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1075/etc.8.1.06bre>
- Imrényi A. (2013): *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Imrényi A. (2017a): Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan. A magyar nyelv kézikönyvtára 4*. Budapest: Osiris Kiadó, 664–760.
- Imrényi A. (2017b): Form-meaning correspondences in multiple dimensions: The structure of Hungarian finite clauses. *Cognitive Linguistics* 28.2, 287–319. <https://doi.org/10.1515/cog-2016-0082>
- Kalivoda Á. (2019): *Véges erőforrás végtelen sok igekötős igére*. In: XV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. Szeged: Szegedi Tudományegyetem TTIK, Informatikai Intézet, 331–344. <http://real.mtak.hu/id/eprint/101690> (Letöltve: 2019. szeptember 27.)
- Kövecses Z. (2005): *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses Z. & Benczes R. (2010): *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kugler, N. (2019): Konstruktionen im Sprach- und Grammatikunterricht. *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 20, 242–255.
- Ladányi, M. (2009): Loan affixes in Hungarian word formation: regularity, productivity, rivalry. *Acta Linguistica Hungarica* 56.4, 375–404. <https://doi.org/10.1556/ALing.56.2009.4.2>
- Langacker, R. W. (2008): *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- Langacker, R. W. (2009a): *Investigations in cognitive grammar*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110214369>
- Langacker, R. W. (2009b): Cognitive (Construction) Grammar. *Cognitive Linguistics* 20.1, 167–176. <https://doi.org/10.1515/COGL.2009.010>
- Langacker, R. W. (2009c): Constructions and constructional meaning. In: Evans, V. & Pourcel, S. (eds.): *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 225–267. <https://doi.org/10.1075/hcp.24>
- Modrián-Horváth B. (2020): *Megszidódik és meg van szidva*. In: Tolcsvai Nagy G. & Simon G. (szerk.): *Nyelvtan, diskurzus, megismerés*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 200–228.
- Oravecz, Cs., Váradi, T. & Sass, B. (2014): The Hungarian Gigaword Corpus. In: *Proceedings of LREC 2014*.
- Paradis, C. (2005): Ontologies and construals in lexical semantics. *Axiomathes* 15, 541–573. <https://doi.org/10.1007/s10516-004-7680-7>
- Sass B. (2009): „Mazsola” – eszköz a magyar igék bővítményszerkezetének vizsgálatára. In: Váradi T. (szerk.): *Válogatás az I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia előadásaiból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 117–129.

Kugler Nóra:

Factivusszal kidolgozott eredményállapotot tartalmazó rezultatív konstrukciók a magyarban

Argumentum 17 (2021), 349-373

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/18

- Stefanowitsch, A. & Gries, S. Th. (2003): Collostructions: Investigating the inreaction between words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics* 8, 209–243.
<https://doi.org/10.1075/ijcl.8.2.03ste>
- Székely G. (2000): A lexikai fokozás általános kérdéseiről. *Magyar Nyelv* 96.3, 296–310.
- Székely G. (2007): *Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Talmy, L. (2000): *Toward a cognitive semantics. Volume I. Concept structuring systems*. Cambridge, London: A Bradford Book, The MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/6847.001.0001>
- Tolcsvai Nagy G. (2013): *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy G. (2017): Jelentéstan. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan. A magyar nyelv kézikönyvtára 4*. Budapest: Osiris Kiadó, 205–499.

Kugler Nóra

ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

Mai Magyar Nyelvi Tanszék

H- 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A

kugler.nora@btk.elte.hu